

De waarheid is één

De Rooms-katholieke Kerk en de evolutietheorie

Marcel Sarot

Abstract Waarom hebben katholieken minder problemen met evolutie dan protestanten? Na eerst te hebben aangetoond dat dit inderdaad het geval is, analyseert de auteur de zes stellingen die Pierre Teilhard de Chardin in 1925 moest ondertekenen en suggereert op basis daarvan twee factoren die bijdroegen tot de positievere houding van rooms-katholieken ten opzichte van de evolutie. Ten eerste kondigde de Rooms-katholieke Kerk in de negentiende eeuw de onfeilbaarheid van de paus af, terwijl bepaalde protestantse groeperingen de onfeilbaarheid van de Schrift begonnen te leren. Als de Bijbel bestaat uit ware stellingen en niets anders, dan moeten ook de beweringen over de schepping in zes dagen letterlijk waar zijn. Rooms-katholieken hebben dit probleem niet, hoewel ze een soortgelijk probleem hebben, omdat het Concilie van Trente de historiciteit van de erfzonde leert. En ten tweede vertrouwen de katholieken erop dat de bevindingen van de wetenschap uiteindelijk het geloof niet kunnen tegenspreken, omdat wetenschap en christendom waar zijn en de waarheid één is.

schepping, evolutie, erfzonde, Pierre Teilhard de Chardin, creationisme

1. Verschillen tussen de protestantse en de katholieke houding ten opzichte van evolutie

Hoewel het in de katholieke theologie niet gebruikelijk is om dit te beklemtonen, stelt de evolutietheorie het christelijk geloof voor een reeks problemen waar gelovigen zich toe moeten verhouden. Deze problemen zijn voor katholieken min of meer dezelfde als voor protestanten. De evolutietheorie lijkt bijvoorbeeld het bestaan van Adam en Eva, als de eerste mensen van wie de hele mensheid afstamt, te ontkennen. Dit is op het eerste gezicht onverenigbaar met het geloof in de zondeval en de erfzonde. Als de mensheid het product is van evolutie, waren kwaad en lijden er al voordat mensen op het toneel verschenen. Zelfs als het op een of andere wijze nog mogelijk zou zijn de zondeval te verdedigen, kan deze dan niet langer alle kwaad en lijden in de schepping verklaren. Bovendien, als er lijden was voordat de mens verscheen, kan de schepping dan oorspronkelijk goed zijn geweest? En als we ontkennen dat de zonde van Adam heel de mensheid van God heeft vervreemd, moeten we dan ook ontkennen dat de dood van Christus redding voor allen brengt (vgl. Rom. 5:18; vgl. CCK 389)?

Dat katholieken *grosso modo* dezelfde problemen hebben met de evolutietheorie als protestanten, ook al *worstelen* zij er minder mee, betekent niet dat deze problemen voor alle christenen

hetzelfde zijn. Dat zijn ze niet. Er zijn christelijke theologen – laten we ze *vrijzinnige* theologen noemen – die beweren dat terwijl de wetenschap zich bezighoudt met feiten, religie zich bezighoudt met de zinvragen. Er is dan sprake van een strikte boedelscheiding tussen religie en wetenschap. Een conflict tussen wetenschap en religie is ondenkbaar, omdat feitenkwesties worden beslist in de wetenschap, en zinvragen in de religie. In het christendom is dit niet het traditionele standpunt. Volgens de traditionele positie – laten we dit de *orthodoxe* positie noemen – gaat het in het geloof in ieder geval ook over een aantal feitelijke vragen, en doet het geloof daarover feitelijke uitspraken. ‘Orthodoxe’ theologen verschillen van mening over welke feitelijke claims het geloof maakt; voor sommigen gaat het om een grote verscheidenheid aan claims, terwijl anderen er maar een paar zullen maken. Voorbeelden van feitelijke geloofsclaims zijn:

- God schiep hemel en aarde.
- Voor de zondeval leidden Adam en Eva een gelukkig leven in het paradijs.
- Onmiddellijk na de zondvloed waren er geen andere levende dieren dan degene die op de ark van Noach hadden overleefd.
- Jezus stond op uit het graf.

Al deze uitspraken kunnen worden onderschreven door vrijzinnige theologen, maar zij zullen ze anders interpreteren, zodat ze geen feitelijke claims meer maken.

Zowel vrijzinnigheid als orthodoxie komen voor bij protestanten en katholieken. In beide gevallen zullen vrijzinnigen geen enkel probleem hebben met evolutie, terwijl orthodoxe gelovigen eerder claims zullen willen maken die in strijd zijn met de evolutietheorie, zoals de bewering dat Adam en Eva de eerste mensen waren en dat wij allen van hen afstammen, de bewering dat het kwaad en lijden de wereld zijn binnengekomen als gevolg van de erfzonde, enzovoort. Hier ga ik er van uit dat een of andere vorm van orthodoxie waar is, dat wil zeggen dat het christelijk geloof feitelijke beweringen impliceert, en dat katholieken en protestanten met betrekking tot de evolutietheorie *grosso modo* voor dezelfde uitdaging staan.

Dan is te verwachten dat we onder katholieken ongeveer dezelfde standpunten en dezelfde geschilpunten aantreffen als onder protestanten. Tot op zekere hoogte is dit ook zo. Gijsbert van den Brink claimt dat er katholieke evolutionisten, katholieke creationisten en katholieke *intelligent design*-theoretici zijn (Van den Brink 2018, 135–136, 149–150). Maar dat wil niet zeggen dat de beoordeling van de evolutietheorie in het katholicisme en het protestantisme min of meer dezelfde is. Naast de overeenkomsten zijn er ook grote verschillen.

Het eerste verschil is dat het leergezag van de katholieke kerk zich ondubbelzinnig heeft gedistantieerd van het creationisme. Zo verklaarde paus Johannes Paulus II in 1996:

In zijn Encycliek *Humani Generis* (1950), had mijn voorganger Pius XII al bevestigd dat er geen tegenstelling was tussen de evolutie en de geloofsleer over de mens en zijn roeping [...] Rekening houdend met de stand van het wetenschappelijk onderzoek van die tijd, alsmede met de eigen eisen van de theologie, beschouwde de Encycliek *Humani Generis* de leer van het ‘evolutionisme’ als een serieuze hypothese. [...] Vandaag de dag, bijna een halve eeuw na de verschijning van de encycliek, leiden nieuwe gege-

vens ertoe, om in de evolutietheorie meer dan een hypothese te zien. Het is inderdaad opmerkelijk dat deze theorie zich geleidelijk aan heeft opgelegd aan het denken van de onderzoekers, ten gevolge van een reeks ontdekkingen in diverse wetenschappelijke disciplines. De overeenkomst – die gezocht noch uitgelokt is – van de resultaten van onderzoeken, die onafhankelijk van elkaar zijn uitgevoerd, vormt op zich al een veelbetekenend argument ten gunste van deze theorie.¹

Het tweede verschil is dat evolutie in de afgelopen eeuw nooit het voorwerp is geweest van heftige debatten binnen de katholieke kerk, noch van geruchtmakende leerstellige veroordelingen. Laat ik dit iets meer in detail toelichten. Noch in protestantse kerken, noch in de katholieke kerk heeft de evolutietheorie als zodanig tot scheuringen geleid. In protestantse kerken was het verzet tegen evolutie echter een van de factoren die tot het ontstaan van het fundamentalisme hebben geleid. Daarbinnen was de letterlijke interpretatie van de eerste hoofdstukken van Genesis een kernpunt. Het debat over deze interpretatie leidde in sommige gevallen tot kerkelijke verdeeldheid, bijvoorbeeld in de Geelkerken-affaire van 1926 over de vraag of

de slang werkelijk in het paradijs had gesproken. Dr. Geelkerken betoogde dat we het niet konden weten, en hij en de collega's die het met hem eens waren, werden uit de Gereformeerde Kerken in Nederland gezet en vormden de

Het leergezag van de katholieke kerk heeft zich ondubbelzinnig gedistantieerd van het creationisme

Gereformeerde Kerken in Nederland (in Hersteld Verband).² In de Katholieke Kerk speelde evolutie een ondergeschikte rol in de modernistische crisis. Vervolgens kwamen sommige evolutionaire denkers echter alsnog in de problemen door modernistische neigingen (Van den Brink 2018: 143–144). Dit is bijvoorbeeld gebeurd met Pierre Teilhard de Chardin (Grumett & Bentley 2018: 311). Tegenwoordig speelt de positie die wetenschappers of theologen innemen met betrekking tot evolutie geen rol bij de selectie van kandidaten voor een leerstoel aan een katholieke universiteit. In sommige protestantse kringen daarentegen is de afwijzing van evolutie de lakmoestest bij uitstek voor bijbelgetrouwheid (Borg 2001: 6; Duff 2015), en vanaf de Scopes rechtszaak (1925) is het standpunt van docenten met betrekking tot evolutie vaak een cruciale factor in hun benoeming of ontslag geweest.

Hierbij sluit – ten derde – aan dat de katholieke kerk er geen bezwaar tegen heeft dat de evo-

¹ Johannes Paulus II 1996. Hoewel van paus Benedictus wel eens wordt getwijfeld of hij de evolutietheorie net zo hartelijke accepteerde als zijn voorganger (zo Van den Brink 2018: 150), lijkt dit toch zo te zijn (Benedictus XVI 2007). De huidige paus, Franciscus, veronderstelt terloops de evolutie in zijn encycliek *Laudato Si'* van 2015, 18, en heeft uitgebreid zijn (positieve) kijk op de evolutietheorie verwoord (Franciscus 2014). Overigens is het tot op de dag van vandaag de katholieke leer dat de *ziel* van de mens niet door evolutie is ontstaan, maar een directe schepping van God is.

² Aalders 2013. Over de scheidende werking van de tegenstelling tussen vrijzinnige en conservatieve lezingen van de Bijbel, zie Borg 2001: 4–6.

lutiëtheorie op katholieke scholen wordt onderwezen, terwijl conservatieve protestanten juist wel bezwaar hebben. Dit speelt met name in de Verenigde Staten, waar:

for several decades now, the Religious Right has maintained a constant opposition to the teaching of Darwinian evolutionism in the public schools. The young-earth version of creation science and more recently the idea of Intelligent Design (ID) are promoted as alternatives that must be taught to students (Bowler 2007: 2; cf. 134–188, 176–217).

Daarentegen onderwijzen katholieke scholen over de hele wereld de evolutietheorie (Guntzel 2005).

Het vierde verschil tussen de protestantse en de katholieke houding tegenover evolutie is numeriek: gewone protestanten zijn veel vaker creationist dan doorsnee katholieken, zowel in de Verenigde Staten als in Europa. In Nederland heeft ongeveer vijftig procent van de protestanten creationistische overtuigingen tegenover iets meer dan twintig procent van de katholieken (Slingerland 2009).³

Hoewel men over elk van de vier zojuist genoemde verschillen tussen katholicisme en protestantisme zou kunnen twisten, zullen slechts weinigen betwijfelen dat protestanten de evolutietheorie in het algemeen als problematischer zien dan katholieken. Daarom rijst de vraag *waarom* dit het geval is.

De verschillende houdingen van protestanten en katholieken springen des te meer in het oog wanneer men in aanmerking neemt dat, zoals hierboven aangegeven, de spanning tussen orthodox christelijk geloof en evolutietheorie voor protestanten in principe niet veel groter is dan voor katholieken. Waar komen deze verschillen dan vandaan? Dit is de vraag die ik hier aan de orde wil stellen. Ik doe dit noodzakelijkerwijs aan de hand van een beperkte hoeveelheid materiaal. Ik zal één casestudy analyseren en daaruit twee factoren distilleren waarvan aannemelijk is dat zij hebben bijgedragen aan de verschillen tussen katholieke en protestantse benaderingen van evolutie. De casestudy betreft de gebeurtenissen rondom Pierre Teilhard de Chardin, die in de jaren twintig van de vorige eeuw zes stellingen heeft moeten ondertekenen. Er zijn verschillende redenen voor deze onderwerpskeuze. De belangrijkste is dat Teilhard de Chardin veel invloed heeft gehad op de katholieke acceptatie van de evolutietheorie. Aan de hand van de problemen die het leergezag met hem had, kunnen wij onderzoeken of wij andere denkrichtingen kunnen identificeren dan die gebruikelijk zijn onder protestanten, en of deze de opvallende verschillen tussen protestanten en katholieken kunnen verklaren. Hier komt bij dat de zes stellingen onlangs voor het eerst zijn gepubliceerd en dus nog relatief onbekend zijn (Grumett & Bentley 2018).

---

³ Van den Brink 2018: 136 wijst op een enquête onder Duitse studenten waaruit blijkt dat de absolute aantallen daar veel lager zijn, maar de verhoudingen hetzelfde zijn: 2 vs. 0,8 procent. Net als onder Nederlandse gelovigen is creationisme onder protestantse studenten 150% populairder is dan onder katholieke studenten. Wat de VS betreft wees 2009 43% van de protestanten de evolutietheorie af tegenover 27% van de katholieken (Masci 2009).

2. Pierre Teilhard de Chardin, de zes stellingen en de katholieke benadering van de evolutie

Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955) was een Franse jezuïet, paleontoloog en geoloog die de resultaten van de wetenschap (vooral op het gebied van de evolutie) wilde verzoenen met zijn katholieke geloof. Hoewel hij nooit officieel door de Rooms-Katholieke Kerk werd veroordeeld en zijn werken niet op de *Index librorum prohibitorum* (de door het Heilig Officie – dat inmiddels is omgedoopt tot ‘Congregatie voor de Geloofsleer’, een bestuurlijk orgaan van de Rooms-Katholieke Kerk dat waakt over de zuiverheid van de leer – vastgestelde lijst van verboden boeken) werden geplaatst, werden Teilhards werken gecensureerd en werd hij het voorwerp van verschillende leer- en publicatieverboden, culminerend in een waarschuwing van het Heilig Officie uit 1962 over zijn werken. Hierin staat dat “op het gebied van filosofie en theologie deze werken wemelen van zulke dubbelzinnigheden, ja zelfs ernstige dwalingen, dat zij in botsing komen met de Katholieke Leer” (Heilig Officie 1962).

Ondanks de bedenkingen die de katholieke kerk tijdens en onmiddellijk na diens leven uitte over het werk van Teilhard en ondanks het feit dat hij nooit officieel werd gerehabiliteerd, hebben vier recente pausen (Paulus VI, Johannes-Paulus I, Benedictus XVI en Franciscus) hem met instemming geciteerd en geldt hij niet langer als omstreden. Tijdens zijn leven werd Teilhard echter enkele keren van ketterij beschuldigd, en in enkele gevallen leidden die aanklachten tot disciplinaire maatregelen tegen hem die hij loyaal accepteerde.

Dit begon al in de jaren twintig van de vorige eeuw. Een ongepubliceerd paper van Teilhard circuleerde onder vrienden en collega’s. Hierin vroeg hij zich af hoe men het traditionele katholieke dogma van de erfzonde zou kunnen begrijpen in het licht van de moderne evolutietheorie. Deze tekst trok de aandacht van het Heilig Officie en van de curie van de Jezuïetenorde. Uiteindelijk leidde dit ertoe dat de generaal van de Jezuïeten Teilhard in samenwerking met het Heilig Officie zes stellingen ter ondertekening voorlegde. Hoewel hij tekende, moest Teilhard toch zijn leerstoel aan het *Institut Catholique* opgeven (Grumett & Bentley 2018: 311-412, 316).

We hoeven ons hier niet bezig te houden met de precieze gang van zaken. Ons interesseren de zes stellingen die David Grumett en Paul Bentley uit het *Archivum Romanum Societatis Iesu* hebben opgediept. Zij zullen ons helpen om te ontdekken wat op het spel stond. Ik citeer ze volledig in een eigen vertaling:

- 1) De eerste mens, Adam, verloor toen hij in het paradijs tegen Gods bevel inging, onmiddellijk die heiligheid en gerechtigheid waarmee hij geschapen was (Concilie van Trente, 5de zitting, canon 1).
- 2) De zonde van Adam beschadigde niet alleen hem, maar ook zijn nakomelingen; en de heiligheid en gerechtigheid die hij van God had ontvangen en nu verloor, verloor hij niet alleen voor zichzelf, maar ook voor ons (Concilie van Trente, 5de zitting, canon 2).
- 3) Deze zonde van Adam, die van oorsprong één is en aan allen wordt doorgegeven door voortplanting en niet door navolging, is in iedereen aanwezig als iets dat aan ieder van ons eigen is (Concilie van Trente, 5de zitting, canon 3).
- 4) Daarom stamt het hele menselijke geslacht af van één voorouder, Adam (deze vierde

stelling is nergens expliciet gedefinieerd, maar volgt duidelijk uit de voorgaande drie).

- 5) Ook al is het geloof boven de rede verheven, er kan nooit sprake zijn van een echte tegenstelling tussen geloof en rede (Eerste Vaticaans Concilie, 3de zitting, hoofdstuk 4).
- 6) Het is onmogelijk dat op enig moment, in het licht van de vooruitgang van de kennis, aan de dogma's die ons door de Kerk worden voorgehouden een betekenis kan worden toegekend die verschilt van die welke de Kerk eerder heeft begrepen en nu begrijpt (Eerste Vaticaans Concilie, 3de zitting, canon 3 over geloof en rede). (Grummett & Bentley 2018: 313-314)

Vijf van deze zes stellingen zijn ontleend aan oecumenische concilies: drie aan Trente, twee aan Vaticanum I. Oecumenische concilies hebben binnen de Rooms-Katholieke Kerk het hoogste gezag, en het is niet verwonderlijk dat Teilhard gevraagd wordt deze concilieteksten te onderschrijven, noch is het verrassend dat hij dit heeft gedaan. Drie van deze teksten hebben betrekking op Adam en de erfzonde; twee andere zijn algemener en betreffen de relatie tussen geloof en rede en de interpretatie van het dogma. De vierde stelling is het meest verrassend; deze is niet eerder gedefinieerd als een kerkelijk dogma en wordt gepresenteerd als een noodzakelijke implicatie van de eerste drie stellingen. Men kan zich op dit punt afvragen: als het hier inderdaad een noodzakelijke implicatie betreft, waarom moest deze dan expliciet worden gemaakt en waarom was het Heilig Officie niet tevreden met het feit dat Teilhard de eerste drie stellingen onderschreef? En bovendien geldt: als het geen noodzakelijke implicatie is, waarom moest Teilhard deze stelling dan ondertekenen?

Bovendien lijkt deze stelling betrekking te hebben op een empirisch feit, en hoewel de relevantie van dit feit voor het geloof duidelijk is, valt dit feit in principe óók binnen het domein van de wetenschap. Dit geldt niet, en zeker niet in dezelfde mate, voor de eerste drie stellingen; deze zijn meer theologisch van aard. Het is dan ook geen verrassing dat Teilhard de meeste moeite had met het ondertekenen van stelling vier, ook al deed hij dit, loyaal als hij was, uiteindelijk wel (Grummett & Bentley 2018: 314-316).

In verband met ons onderzoek naar verschillen tussen protestantse en katholieke benaderingen van de evolutietheorie, geef ik nog twee observaties.

Observatie 1: omgang met scheppingsdagen

De eerste observatie zal herkenbaar zijn voor iedereen die de protestantse debatten over evolutie kent: het is opvallend dat geen van de zes stellingen betrekking heeft op de dagen van de schepping. Dit heeft natuurlijk te maken met het feit dat ook Teilhard zich hier niet op richt. Deze observatie heeft echter een bredere scopus: in de receptie van de evolutietheorie bij katholieke theologen spelen de dagen van de schepping nauwelijks een rol. Dit terwijl orthodoxe protestantse theologen nog steeds met de vraag worstelen of wij de zeven dagen letterlijk

Bij katholieken ging het conflict eerder over erfzonde dan over de scheppingsvraag

moeten nemen als dagen van vierentwintig uur. Reeds in 1909, toen de Pauselijke Bijbelcommissie antwoordde op een reeks vragen over Genesis, maakte zij duidelijk dat het katholieke exegeten vrij stond om deze dagen als langere periodes te interpreteren (DH 3519). Anderzijds maakte de Pauselijke Bijbelcommissie duidelijk dat katholieken geacht worden in “de letterlijke en historische zin” te geloven in:

De eenheid van het menselijk ras; het oorspronkelijke geluk van het eerste mensenpaar in de staat van gerechtigheid, integriteit en onsterfelijkheid; het gebod dat God aan de mens gaf om zijn gehoorzaamheid te bewijzen; de overtreding van het goddelijke gebod door de overreding van de als slang vermomde duivel; het uitwerpen van het eerste mensenpaar uit hun oorspronkelijke staat van onschuld (DH 3519).

Kortom, in de katholieke theologie lag het conflict tussen christelijk geloof en evolutie eerder op het gebied van de erfzonde dan op dat van de schepping. Dit leidt tot twee vragen: waarom beoordeelden katholieke theologen de gevolgen van de evolutietheorie voor de leer van de schepping over het algemeen als onschuldig en waarom beoordeelden zij de gevolgen voor de theologie van de erfzonde als problematisch?

Er is een diepe consistentie tussen de geloofsleer en de bevindingen van de wetenschap

In antwoord op de eerste van deze vragen vat ik een argument samen dat ik elders uitvoeriger naar voren heb gebracht. Jonge-aarde-creationisme is niet de oorspronkelijke, orthodoxe positie. Het is integendeel onderdeel van een omvattend protestants antwoord op de uitdagingen van de moderniteit. In de Middeleeuwen geloofden mensen op gezag van *auctoritates* (autoriteiten). In de moderniteit – met als hoogtepunt de Verlichting – werd dit niet langer geaccepteerd. Men moet een uitspraak alleen voor waar houden wanneer deze goed gefundeerd is. In het algemeen laat men in dit *funderingsdenken* twee soorten betrouwbare fundamenten toe: de waarheden van de logica (tautologieën) en die van de wetenschap (herhaalbare empirische waarnemingen). Dit creëert een probleem voor het christelijk geloof, omdat het bestaan van God niet tautologisch is en ook niet kan worden bewezen door herhaalbare experimenten. In de tweede helft van de negentiende eeuw ontwikkelden protestanten en katholieken elk hun eigen antwoord op dit probleem. Als ik het mag samenvatten en vereenvoudigen, hebben de katholieken dit probleem ‘opgelost’ door de onfeilbaarheid van de paus af te kondigen en zo een derde bron van onwifpelbare fundamenten in te voeren. Voor protestanten was dit natuurlijk geen optie, maar sommigen van hen – later ‘fundamentalisten’ genoemd – claimden de onfeilbaarheid van de Schrift. Dit was een *nieuwe* positie. In de Middeleeuwen geloofden christenen in een *viervoudige* betekenis van de Schrift, en de letterlijke betekenis was slechts één van de vier betekenissen. In de Reformatie werd de letterlijke betekenis het belangrijkste, maar geen van de Reformatoren kwam in de buurt van het standpunt dat elke zin in de Schrift een ware propositie was. Dit is echter wat fundamentalisten beweerden. Met hun Bijbelse waarheden konden zij de claims van de wetenschap weerstaan. Maar de prijs die ze daarvoor betaalden, was dat zij niet konden toegeven

In antwoord op de eerste van deze vragen vat ik een argument samen dat ik elders uitvoeriger naar voren heb gebracht. Jonge-aarde-creationisme is niet de oorspronkelijke, orthodoxe positie. Het is integendeel onderdeel van een

dat sommige Bijbelverzen niet letterlijk waar waren. Dan zouden zij immers hun ontwijfelbare fundament verliezen. Dit is dus wat er op het spel stond – en staat – in hun bewering dat de dagen van Genesis 1 letterlijk zeven periodes van 24 uur zijn (Sarot 2011; Borg 2001: 3–20). Voor katholieken is de lengte van de scheppingsdagen van ondergeschikt belang. In de traditie worden de scheppingsdagen soms gezien als gewone dagen, soms als langere periodes, en het *magisterium* (leergezag) heeft de kwestie niet in de ene of de andere richting beslist. Bovendien heeft de hoeveelheid tijd die God aan de schepping besteedde geen grote gevolgen voor de theologie. Dit is dus een vrije kwestie; katholieken mogen er van denken wat ze willen. Waarom maken zij zich dan zorgen over de gevolgen van de evolutietheorie voor de historiciteit van de verhalen over Adam en Eva? Enerzijds omdat zij hier een soortgelijk probleem hebben als fundamentalistische protestanten in het geval van de scheppingsdagen. De historiciteit van het verhaal van Adam en Eva is op het Concilie van Trente vastgelegd; zie stellingen 1-3 hierboven. Als de katholieke kerk de onfeilbaarheid van dergelijke concilie-uitspraken zou ontkennen, zou dit impliciet ook de pauselijke onfeilbaarheid ondermijnen, en daarmee de onfeilbaarheid van de kerk zelf, aangezien de katholieke kerk de onfeilbaarheid van de paus als een speciaal geval van onfeilbaarheid van de kerk ziet. Op het Tweede Vaticaans Concilie werd dit als volgt verwoord:

Deze onfeilbaarheid [...] bezit de paus, het hoofd van het college van bisschoppen, krachtens zijn ambt, wanneer hij als opperste herder en leraar van alle gelovigen, die zijn broeders versterkt in het geloof, een leer omtrent geloof of zeden door een definitieve akt proclameert. [...] Want dan doet de paus geen uitspraak als privaat persoon, maar verklaart of verdedigt hij als opperste leraar van de universele Kerk, die op bijzondere wijze *is begiftigd met het onfeilbaarheids-charisma van de Kerk zelf*, de leer van het katholieke geloof (*Lumen gentium* 25; mijn cursivering – MS).

Anderzijds is de historiciteit van het verhaal van Adam en Eva theologisch relevant. Als er geen voorouderpaar is waarvan de hele mensheid afstamt (laten we ze Adam en Eva noemen), komt de hele theorie van de erfzonde onder druk te staan. Daar komt nog bij dat, terwijl de traditie verschillende opvattingen bevat over de scheppingsdagen, zij veel meer eenstemmig is over Adam en Eva. En zoals de zesde stelling die Teilhard moest ondertekenen duidelijk maakt, maakt deze eenstemmigheid de ontkenning van de historiciteit van Adam en Eva tot een heikele kwestie.

Observatie 2: relatie tussen geloof en rede

Mijn tweede observatie betreft stelling vijf, die op Vaticanum I werd gedefinieerd: ‘Ook al is het geloof boven de rede verheven, er kan nooit sprake zijn van een echte tegenstelling tussen geloof en rede.’ Zoals Grumett en Bentley terecht opmerken: “This could be read as entailing that, in the event of a conflict between faith and reason, faith must rule over reason, and this presumably is the sense in which it was intended for Teilhard” (Grumett & Bentley 2018: 315). Aangezien Teilhard echter schreef dat het ondertekenen van de vijfde stelling hem weinig moeite kostte, kan hij stelling vijf niet op deze manier hebben geïnterpreteerd; daarvoor nam hij de roeping van de wetenschap te serieus (Grumett & Bentley 2018: 312). Grumett en Bentley

suggereren dat deze stelling ook gelezen kan worden als een beschrijving van de diepe consistentie tussen de geloofsleer en de bevindingen van de wetenschap, zoals Teilhard die steeds hartstochtelijk omarmd heeft (Grumett & Bentley 2018: 315). Dat geloof *boven* de rede staat (*supra rationem*) betekent dan niet dat het geloof in een hiërarchisch superieure relatie met de wetenschap staat en grenzen kan stellen aan de wetenschap, maar dat het geloof een domein betreft dat buiten het bereik van wetenschappelijke kritiek valt terwijl tegelijkertijd geloof en wetenschap niet met elkaar in strijd kunnen komen, aangezien zij uiteindelijk afkomstig zijn van één en dezelfde bron: God. Vermoedelijk heeft Teilhard propositie vijf in deze zin geïnterpreteerd en zag hij in de wetenschap geen bedreiging voor het geloof.

Tot nu toe heeft onze discussie over het geval van Teilhard ons geholpen in te zien waarom katholieken *andere* problemen hebben met evolutie dan protestanten; nu naderen we het antwoord op de vraag waarom zij *minder* problemen hebben met evolutie.

3. Waarom katholieken minder problemen hebben met evolutie dan protestanten

Zoals Teilhard in zijn brief van 13 januari 1925 aan pater Włodimir Ledóchowski, de generaal-overste van de jezuïeten, stelde, ervoer hij grote behoefte om wetenschap en christendom samen te brengen.⁴ Teilhard zelf heeft zijn hele leven aan deze taak gewerkt vanuit het basisvertrouwen dat de bevindingen van de wetenschap het christendom nooit kunnen schaden, omdat zowel wetenschap als christendom waar zijn en de waarheid één is. Zijn critici deelden dit vertrouwen in 1925 niet. Zij gebruikten zelfs de tekst van Vaticanum I over geloof en rede, waarop Teilhard zich had kunnen beroepen *tegen* hen. Toch lijkt de interpretatie die Teilhard aan deze tekst moet hebben gegeven meer in overeenstemming met zowel de vroegere als de latere kerkelijke traditie dan de interpretatie die het Heilige Officie in 1925 aan deze tekst gaf.

De bewering van Vaticanum I dat het geloof boven de rede staat, is ontleend aan de encycliek *Qui Pluribus* van Pius IX uit 1846:

Hoewel het geloof boven de rede staat, kan er nooit een echte tegenstrijdigheid of onenigheid tussen hen gevonden worden, omdat beide voortkomen uit dezelfde bron van onveranderlijke en eeuwige waarheid, van de goede en grote God, en beide elkaar zo helpen dat de juiste rede de waarheid van het geloof aantoonst, beschermt en verdedigt, terwijl het geloof de rede bevrijdt van alle dwalingen en het door de kennis van goddelijke dingen verlicht, versterkt en vervolmaakt (DH 2776; zie ook 2811).

Vaticanum I stelt dat conflicten tussen geloof en rede (wetenschap) alleen mogelijk zijn wanneer “ofwel de geloofswaarheden niet begrepen en uitgelegd zijn volgens de geest van de Kerk, ofwel [...] onzekere theorieën worden genomen voor uitspraken van de rede” (DH 3017). Ook Pius XII ziet in zijn encycliek *Humani generis* (1950) niet de wetenschap als zodanig als een gevaar voor het geloof, maar de *valse* wetenschap (28). Hij waarschuwt tegen het verkeerd interpreteren van “hypothesen, met een soort van wetenschappelijke onderbouwing” als “duidelijk bewezen

---

⁴ Deze brief is weergegeven in Grumett & Bentley 2018: 327-329; het citaat is van 328.

feiten” (35). In andere gevallen moet “de katholieke godsdienst” “zoveel mogelijk rekening houden met deze wetenschappen” (35).

Hoewel Pius XII dat niet expliciet zegt, lijkt ook hij uit te gaan van een diepe consistentie tussen de geloofsleer en de wetenschap. Vaticanum II (1962–1965) bevestigt deze positie:

Daarom zal een methodisch onderzoek op elk wetenschappelijk gebied, mits het echt wetenschappelijk gebeurt en overeenkomstig de morele normen, nooit werkelijk in strijd zijn met het geloof, omdat de profane werkelijkheden en de geloofswerkelijkheden haar oorsprong hebben in dezelfde God. [...] Daarom betreuren wij bepaalde opvattingen, die [...] spanningen en conflicten hebben veroorzaakt en aanleiding waren, dat velen een tegenstelling gingen zien tussen geloof en wetenschap (GS 36; zie CCC 159).

Ook de *Catechismus van de Katholieke Kerk* accepteert onvoorwaardelijk wat de wetenschap ons vertelt over de oorsprong van de wereld en van de mens en zet vervolgens nog een stap verder door te stellen dat “de Schrift [...] het werk van de Schepper *symbolisch [voor]stelt* als een opeenvolging van zes dagen van goddelijke ‘werkzaamheid’” (337; mijn cursivering – MS; cf. 159, 283, 284). Hier wordt – bij mijn weten voor het eerst in officiële leerdocumenten van de katholieke kerk – de letterlijke lezing van de zes scheppingsdagen uitgesloten.

Als ik deze bevindingen mag samenvatten, kunnen katholieken zonder aarzelen de resultaten van de wetenschap aanvaarden, aangezien de feiten die de wetenschap bestudeert dezelfde bron hebben als het geloof: de goede en grote Schepper. Er kan geen sprake zijn van een echte tegenstelling tussen beide, alleen van “de bedrieglijke schijn van een dergelijke tegenstelling” (DH 3017).

In het begin van de twintigste eeuw hadden de katholieke kerkelijke autoriteiten soms een meer restrictieve kijk op de evolutie, zoals blijkt uit de behandeling van Teilhard, maar deze visie werd relatief snel weer verlaten. Wel benadrukt het leergezag keer op keer dat we ons geloof niet al te gretig in overeenstemming moeten willen brengen met de bevindingen van de wetenschap; te vaak is wat als bewezen feit wordt gepresenteerd eerder een theorie of zelfs hypothese.

Vandaag de dag delen veel katholieke theologen deze visie en als gevolg daarvan zijn katholieke theologen minder actief betrokken bij het nadenken over hoe evolutie en geloof te verbinden dan protestantse denkers. Ook op het deelgebied dat vanuit de katholieke theologie bezien het spannendst is, dat van de historiciteit van een eerste voorouderpaar en de werkelijkheid van de erfzonde, is het relatief stil (Chaberek 2015). Het lijkt hen verstandiger nog even te wachten tot de wetenschappelijke gegevens verder zijn uitgekristalliseerd. Zij kunnen dit met een gerust hart doen, omdat zij er op vertrouwen dat wat de resultaten van de evolutiewetenschap uiteindelijk ook zullen zijn, zij het katholieke geloof niet in gevaar zullen kunnen brengen.

De resultaten van de evolutiewetenschap kunnen het katholieke geloof niet in gevaar brengen

Literatuur

- Aalders, M.J.** (2013). *Heeft de slang gesproken? Het strijdbare leven van dr. J.G. Geelkerken (1879-1960)*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Benedictus XVI, Paus** (2007). Meeting of the Holy Father Benedict XVI with the Clergy of the Dioceses of Belluno-Feltre and Treviso, Church of St Justin Martyr, Auronzo di Cadore Tuesday, 24 July. <w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2007/july/documents/hf_ben-xvi_spe_20070724_clero-cadore.html> [16 augustus 2018].
- Borg, M.J.** (2001). *Reading the Bible Again for the First Time*. San Fransisco: HarperSanFrancisco.
- CKK** (2008). *Catechismus van de Katholieke Kerk*. Kampen: Gooi & Sticht.
- Bowler, P.J.** (2007). *Monkey Trials & Gorilla Sermons. Evolution and Christianity from Darwin to Intelligent Design*. Cambridge, MA: Harvard UP.
- Chaberek, M.** (2015). *Catholicism & Evolution: A History from Darwin to Pope Francis*. Kettering, OH: Angelico Press.
- DH.** Denzinger, Heinrich, Peter Hünermann, and Helmut Hoping. *Enchiridion Symbolorum Definitivum Et Declarationum De Rebus Fidei Et Morum = Kompendium Der Glaubensbekenntnisse Und Kirchlichen Lehrentscheidungen*. Freiburg: Herder, ⁴⁶2017.
- Duff, J.** (2015). The State of Creationism in the Church Today. Reflections on ETS 2014, Part II, *Naturalis Historia*. <thenaturalhistorian.com/2015/01/05/creationism-reformed-church-reflections-on-ets-2014/> [29 maart 2019].
- Franciscus, Paus** (2014). Evolutie van het concept van de natuur. Tot de algemene vergadering van de Pauselijke Academie van Wetenschappen - Casina Pio IV. Gedeeltelijke vertaling op <rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=5696> [27 maart 2019]; volledige Engelste tekst op <w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/october/documents/papa-francesco_20141027_plenaria-accademia-scienze.html> [bezocht op 16 augustus 2018].
- Franciscus, Paus** (2015). *Laudato Si': Encycliek over de zorg voor het gemeenschappelijk huis*. Utrecht: SRKK.
- Grumett, D. & P. Bentley** (2018). Teilhard de Chardin, Original Sin, and the Six Propositions. *Zygon* 53/2, 303–330.
- Guntzel, J.S.** (2005). Catholic Schools Steer Clear of Anti-Evolution Bias. *National catholic Reporter* March 25. http://natcath.org/NCR_Online/archives/2/2005a/032505/032505ssn.htm (bezocht op 16 augustus 2018).
- Heilig Officie** (1962). Monitum over Pierre Teilhard de Chardin. <rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=7098> [30 maart 2019].
- Johannes Paulus II, Paus** (1996). Over de evolutieleer. Ter gelegenheid van de plenaire zitting van de Pauselijke Academie voor Wetenschappen. <rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=1205>
- Masci, D.** (2009). Public Opinion on Religion and Science in the United States. Views on Science and Scientists. Pew Research Center November 5. <pewforum.org/2009/11/05/public-opinion-on-religion-and-science-in-the-united-states/> [30 maart 2019].
- Sarot, M.** (2011). Christian Fundamentalism as a Reaction to the Enlightenment. Illustrated by the Case of Biblical Inerrancy. In B.E.J.H. Becking (ed.), *Orthodoxy, Liberalism, and Adaptation*. Leiden: Brill, 249–268.
- Slingerland, M.** (2009). Vooral protestanten geloven in schepping. *Trouw* 27 februari 2009. <https://www.trouw.nl/home/vooral-protestanten-geloven-in-schepping~a3694cd9/> [bezocht op 15 augustus 2018].
- Van den Brink, G.** (2017). *En de aarde bracht voort. Christelijk geloof en evolutie*. Utrecht: Boekencentrum, 3de druk.
- Van den Brink, G.** (2018). Meer dan een hypothese. Patronen in de rooms-katholieke receptie van de evolutietheorie. *Tijdschrift voor Theologie* 58.2, 135–152.